

Osmanlı Kimliği Üzerine Osmanlı'nın Son Tartışması: Osmanlı'nın Hüviyet Cüzdanı Nasıl Olmalı?

Fevzi DEMİR*

GİRİŞ:
Bu yazıda İkinci Meşrutiyet döneminde, her Osmanlı'nın düzenli nüfus kaydının tutulmasını ve her Osmanlı'ya bir *Hüviyet Cüzdanı* verilmesini öngören *Sicill-i Nüfus Kanunu*'nun Osmanlı parlamentosunda Haziran 1909'dan Ağustos 1914'e değin yaklaşık beş yıl süren görüşülmesi ve yasallaşması süreci içinde oluşan ilginç yaklaşım ve tartışmalar çerçevesinde Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e devredilen kimlik anlayışı ortaya konulmak istenmiştir. Bu konunun günümüz kimlik anlayışları ve uygulamaları ile ilgisi ise 27 Ağustos 1914 tarihli bu yasanın büyük değişiklikler geçirmesine karşın 1972 yılına değin yürürlükte kalmış olmasıdır.¹

Her Osmanlı'nın bir nüfus cüzdanı olması gerektiği yolundaki düşünce ve uygulamalar Osmanlı Devleti'nde özellikle 19. yüzyılda yoğunlaşan ve merkezi yönetimin taşra ve genel olarak yönetilenler üzerindeki denetimini arttırma çabasının

* Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ 1972 tarihli *Nüfus Kanunu* ile 14 Ağustos 1330 tarihli *Sicill-i Nüfus Kanunu* ve bu kanunda değişiklik yapan 30 Ekim 1330 ve 4 Mayıs 1331 ve 28 Kasım 1336 tarihli kanunlar; yabancı memleketlerde oturan Türk vatandaşlarının nüfus vak'aları hakkındaki 15 Şubat 1331 tarihli kanun ve 2 Nisan 1331 tarihli *Sicill-i Nüfus İdaresinin Teşkilâtı ile Memurlarının Vazifesine Mübeyyin Nizamname* ile 2330 sayılı kanunun 16. maddesinin (f) fıkrasıyla 2576, 4727, 5524, 6652 sayılı gizli nüfusun yazımı hakkındaki kanunların yaşayan hükümleri ve diğer kanunların bu kanuna aykırı hükümleri kaldırılmıştır. Bkz. Şener, 1989: 1837. Nüfus Yasası'nın metni için bkz. *Düstur*, 5. Tertip, II, s. 227 vd; Şener, 1989: 1823-1838. Bu yasa ile ilgili günümüze değin yapılan değişiklikler için bkz. *Türkiye Cumhuriyeti Kanunları*, 1991: 8370-82.

bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nde yönetilenlerin kimlikleri ancak vergi-askerlik gereksinimleri çerçevesinde daha çok sayısal bir veri olarak yöneticileri ilgilendirmişti. Prekapitalist uygarlıklardan biri olan Osmanlı'da da yöneten-yönetilen ilişkileri tâbî'-tebaa ilişkileri şeklinde kurumsallaşmıştı. Ayrıca, patrimonyal özellikler taşıyan bu devlet anlayışında, çoban-sürü ilişkisi çerçevesinde sürünün niteliği çobanın işine yaradığı ölçüde bilinmeye değer olmuştur.²

Osmanlı uyruklarının kimliklerinin bilinmesi gerekliliği çöküş döneminde özellikle gayrimüslim uyrukların yabancı uyrukluğuna bir engel çıkmaksızın geçip bu yabancı uyrukluğunun kolaylıklarından faydalanmaya başlamaları üzerine fark edilmiş ve 1869 tarihli *Tâbiyyet-i Osmaniye Kanunnâmesi* yayınlanmıştı. Ne var ki sorun sadece bu da değildi. Yeni vergi ve askerlik düzenlemeleri için de nüfusun kaydedilmesi gerekiyordu. Öte yandan özellikle Balkanlar'da yoğunlaşan, imparatorluk genelinde farklı kimlikler ve unsurlardan ve isteklerinden söz edilmeye başlanmıştı. Burada haklılıklar sayısal çokluğa veya varlığa dayandırılmaktaydı

Her Osmanlı'ya bir nüfus cüzdanı verilmesi uygulamasını gerektiren bir başka olgu da Tanzimat'la birlikte önce yerel nitelikli meclislerin oluşturulması sürecinde ilk kez gördüğümüz *seçmenin* doğuşuydu. İlk Osmanlı Anayasası bu seçmeni genelleştirmişti. Seçmen listelerinin sağlıklı bir şekilde oluşturulması ise düzenli nüfus kayıtlarının tutulmasına bağlıydı. Jön Türk İhtilali ile birlikte bu zorunluluklara bir de uygulamada bir çok sıkıntı yaratan ve bir çeşit iç pasaport uygulamasını düzenleyen Mürur Nizamnamesi'nin seyahat özgürlüğünü sınırlayıcı uygulamalarına yönelik eleştiriler de eklenmişti.

İşte bu gereksinimlerden yola çıkan Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi eski Nüfus ve Mürur ve Pasaport Nizamnameleri yerine geçmek üzere hazırlanan yasa tasarisını 21 Haziran 1909'da Meclis-i Mebusan'a göndermiştir.³ Şura-yı Devlet'çe yazılan gerekçeye göre, *mürûr tezkeresi*'nin seyahat özgürlüğünü kısıtlaması nedeniyle; bu yasa ile ilgili *Mürûr Nizamnamesi*'nin kaldırılarak dolaşımın yalnızca *hüviyet cüzdanı* ile yapılabilmesinin sağlanması amaçlanıyordu. Ayrıca nüfus yazımı ile ilgili sorunlar çözülerek genel nüfus sayımınının "...sair- memâlik-i mütemeddinede olduğu gibi memâlik-i Osmaniye'nin her tarafında bir gün zarfında icra' olunabilmesini..." sağlamak için bir, "aile varakası" oluşturulmuş olacaktı. Böylece düzenli bir nüfus kaydı elde edilecek ve bu kayıtlar askerlik ve pasaport işlemlerinde de kullanılacaktı.

2 Padişahın, askerinin ve reayanın birbirine işlevsel bağlılığını gösteren ünlü adalet dairesi için bkz. Kınalızade Ali Efendi, t. y.: 283. Sorunun tartışması için bkz. Bozdoğan ve Kasaba, 1988.

3 30 Mayıs 1325'te Dahiliye Nezareti'nce hazırlanan ve 3 Cemaziyülâhır 1327/ 8 Haziran 1325 tarih ve 351 sayılı Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa imzalı Meclis'e gönderilen *Nüfus ve Mürur Pasaport Nizamnameleri Makamına Kaim Olmak Üzere Kaleme Alınan Kanun Layihaları*'nın metni için bkz. *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi* (=MMZC), 1985.

Meclise sunulan bu yasa tasarısı nüfus kayıtlarının nasıl oluşturulacağına ilişkin ayrıntılı düzenlemeleri içeriyordu. Yasa tasarısına göre bütün Osmanlılar kendilerini günümüzdeki kullanıldığı adıyla nüfus kütüklerine kaydettirmekle yükümlü kılınmaktaydı. Tasarı nüfus kayıtlarında ve hüviyet cüzdanlarında yer alacak bilgileri de düzenlemekteydi. Yasa tasarısı ayrıca kayıtların nasıl güncelleştirileceğini, doğum, ölüm, evlenme ve boşanma ile ilgili değişikliklerin nasıl yapılacağını da açıklamaktaydı. Meclis-i Mebusan'ın konuyla ilgili Dahiliye Encümeni de bu gerekçelere katılmıştı: Encümene göre, nüfus kayıtları hukukun ve toplumsal görevlerin kaynağı olan ailenin ve toplum içindeki bireyin özel durumunu belirliyordu. Bu özelliği ile bireylerin gerek birbirleriyle ve gerekse hükümet ile olan toplumsal ve medeni ilişkilerinde belirleyici olan temel belgelerden biriydi. (MMZC, 1985: 17-18)

Dahiliye Encümeni'nce gözden geçirilen bu yasa tasarısının görüşmelerine ancak 12 Şubat 1910'da Meclis-i Mebusan'ın 39. Oturumu'nda başlanabildiği. Encümen'in şekillendirdiği bu 76 maddelik yasa tasarısını Meclis genel kurulunda Encümen adına Aydın Mebusu İsmail Sıtkı Bey savunuyordu. Uzunca süren bu görüşmeler sırasında İkinci Meşrutiyet Dönemi'nin bu ilk meclisinin oldukça demokratik yapısına uygun olarak Osmanlı toplumunun temsilcileri farklı düşünceler sergileyebilmiştir.⁵

Aslında tartışmalar yasa önerisinin üçüncü maddesi görüşülürken başlamıştır ve en çok tartışılan madde de bu olmuştur. Hükümetin sunduğu yasanın üçüncü maddesi Osmanlı kimliğine ilişkin bütün sorunları da aynen yansıtmaktadır:

Madde: 3 *"Sicill-i nüfus zükûr ve inâsan isim ve şöhretleriyle mezhebini, yani İslam ve Hıristiyan ve Musevi mezheplerinden hangisine mensub bulunduğunu ve pederinin isim ve mahall-i velâdetiyle validesinin ismini ve vilâyet ve kaza itibarıyla mahal ve tarib-i velâdetini ve ikâmetgâhını ve san'at ve sıfatıyla okur yazar olup olmadığını ve intihâb salâhiyetini ve mensub olduğu Ahz-ı Asker Dairesi'ni ve nüfus-u mezkrun boyu ile göz ve çehresinin, bryık ve sakal ve saçın levnini ve alâmet-i farika-i sabitesini ve müteebbil ise zevcesi müteaddit ve peder ve validesi hayatta olup olmadığını ve esnan ve edvar-ı askeriyesini sene-yi kameriye ve maliye olarak kayıt tarihini bâvî olacaktır".⁷*

TARİH SORUNU

İlk tartışılan konu bu maddede yer aldığı şekliyle kayıtların Hicrî ve Rumî takvime göre yapılması hükmüydü. Parlamentonun en kavgacı hatiplerinden Serfiçe mebusu Yorgi Boşo ise iğneli konuşur:

4 MMZC , D:1, İc.S., 2, 30 Kanun-u sâni 1325 tarihli 39. İn'ikad,II, s. 255-270

5 İkinci Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan'ının yapısı hakkında toplu bilgiler için bkz.. Ahmad ve Rustow, (1975); Demir (1995); Türk Parlamento Tarihi I. ve II. Meşrutiyet, 1997.

6 MMZC, D:1, İc.S., 2, 30 Kanun-u sâni 1325 tarihli 39. İn'ikad, II, s. 262..

"Bendeniz en evvel tarihten bahsedeceğim, sonra da diğer asıl bahsetmek istediğim cibete geçeceğim. Tarih-i Arabî'ye ta'rihim bâki kalmak şartıyla burada zam edilmesi fazladır. Zira bir insanın iki sinni olamaz. Bendenize iki sene sonra soracak olurlarsa sinnin kaçtır; Kameriyece otuz yedi, Maliyece otuz altı. Demek ki her insanın iki yaşı olacaktır. Bu hem kuyûdu teşvîş eder, hem de insanı iki sıfatla gösterir. Arapça otuz sekiz maliyece otuz altı diyeceğim. (Gürültüler). Rica ederim dinleyelim. Bunun için bendeniz diyorum ki tarih-i Arabî'nin nüfus kanuna derci lüzumsuzdur..." (s. 262-3).

Mazbata muhariri Aydın mebusu İsmail Sıtkı Bey ise yasa önerisini savunur: Arabî yılın yer almasının "Mecellenin bize bahş ettiği imtiyazdan, itibardan..." yararlanmayı amaçladığını belirtir. Ona göre hükümet teklifi sadece mali yılı içermesine karşın Encümen Arabî'yi eklemiştir. İyi de etmiştir.

Ne var ki Boşo'nun önerisine katılanlar azdı ve bu nedenle meclisin anayasa gereği görüşülmek üzere Meclis-i Ayan'a gönderdiği ilgili maddenin bu hükmü değiştirilmemişti. Ancak yasanın Ayan'da da uzun süren görüşmeleri sırasında herhalde Hıristiyan unsurlardan gelen tepkiler gözönüne alınarak kayıtların mali yıl yerine şemsi yıl ile de yapılabileceği şeklinde düzeltilmişti.

MEZHEP/KAVMİYET SORUNU VEYAHUT BİR ADAMIN SAKALI MİLLİYETİNDEN ÖNEMLİ MİDİR?

Boşo'nun asıl derdi ise başkaydı:

Sonra başka bir mesele var. Biz Osmanlıları mezhep itibariyle tefrik ediyoruz. O devr-i sabıkta mezhep üzerine tefrik ettirir idik, yazdırırdık. Sonra bir de milliyet meselesi çıktı. Beş sene evvelki tabir-i nüfusta –belki batırlarsınız– birtakım münaakaşat vukua gelmiştir. Kimi Ulah, kimi Rum yazdırmak için kavgalar yapıyorlar. Madem ki İslam, Hıristiyan, Musevi tabirleri ortada vardır, İslamlar ve Museviler beyninde tefrika yok ise de Hıristiyanlar beyninde maateessüf tefrik-i tarik vardır, hem de pek çoktur. Yalnız Hıristiyan yazılırsa kendi mezhebini gösteremez. Katolik var, Protestan var, Ekezarhlık var, bir takım şeyler var. İsmim Yorgi olduktan sonra tabii Hıristiyanım. Tezkire-i Osmaniye'de Ahmet Mehmet yazıldığında mutlaka İslam'dır. Karasu Efendi'nin ismi yazıldıktan sonra mutlaka Yahudidir. Tezkirede yalnız Osmanlılık kalacaktır. Ne İslam, ne Hıristiyan ne Musevi demeli. (Gürültüler). Rica ederim lakırdımı bitireyim. Hiç mezhep yazdırmamalıyız, yalnız Osmanlılıkla iktifa edelim. İsmimiz kendi mezhebimizi pekâla isbat eder, ilân eder. Eğer mutlaka mezhep tasrihatını tercih ederseniz o vakit Hıristiyanlığı da öteden beri münkasem tariklere taksim etmeliyiz. Eğer bunu yapmazsak hiç mezhep tefrikini de yazmayalım, hep Osmanlı olarak yazdıralım" (s. 263).

Dahiliye Encümeni Mazbata Muharriri Aydın mebusu İsmail Sıtkı Bey Boşo'nun kimliklere mezhep yazılmaması önerisini "ittihâd-ı anâsır" açısından yararlı bulmakla birlikte, bu önerinin uygulanabilir olmadığını, "çünkü, biz de birçok mesâil-i hukukiyede,

mesâil-i medeniyede alelhusus edyâna taallük eden nikah ve nafaka ve hususât-ı sâirede başka başka mercilere müracaat mecburiyetinde bulunuyoruz” sözleriyle dile getirir. Ve anayasada da “mîle-i muhtelife'nin imtiyazât-ı mezhebiyelerinin ...” korunduğunu belirterek ekler:

“...mîle-i gayr-i müslime beyninde tabaddüs eden bir davanın merci-i rüyetini tayin için ne yapmak lazım gelecek? Patrikhaneye mi gidecek, Habambaneye mi gidecek, Bunların bilinmesine ne lüzum vardır? Madem ki sırf Osmanlı yazmakla iktifa imkanını bulamıyoruz, o halde Hıristiyanlığın bütün mezâhib-i muhtelifesini zikr ve beyan etmeliğimiz lâzım gelir. Yalnız Hıristiyanlarda değil, İslamiyet'te de vardır. Fakat bunlar İslamiyet'te de vardır. Fakat bunlar İslamiyet'te müteferriattan ma'duttur. Sorarım Boşo Efendi'ye, Ermeni, Katolik ve Rum Ortodoksların unvan-ı umumisi nedir?. Hıristiyan. Hıristiyanlığın mezâhib-i muhtelifesi vardır. Birçok mezhepler var, efendim hepsinde de bir çok abkâm var. İslamiyette de Şâfiî, Mâliki gibi mezhepleri var.” (s. 263)

Kozan mebusu Ermeni Hınçak Hamparsum (Boyacıyan) Muradyan Efendi ise burada mezhep yerine din kelimesi kullanılması gerektiğini ileri sürer ve “değişmek ihtimali olmayan milliyeti de zikreylesek muvafık olur” der. Ona göre “Bir adamın hangi hanedan ve kimin oğlu olduğunu tasrih ediyoruz, hülâsa bir çok teferruata girişiyoruz. Ben zannederim ki bütün bu teferruatın en esaslı olan milliyeti de zikretmek icabeder”.

İzmir mebusu Yahudi Nesim Mazliyah ise maddenin başka bir bölümüne dikkati çeker:

“...Bendeniz, bilhassa Encümenin nazâr-ı dikkatini celbetmek isterim. Mesela bıyık ve sakal deniyor bununla hüviyet ve mahiyet katıyyen anlaşılamaz, çünkü bunlar kaabil-i ref' ve tayyidir. Bir insan sakal ve bıyığını küçültür, büyültür, traş eder. Bundan hiçbir şey anlaşılmaz. Hatta bunun mezâhibi de vardır. Bir insan sakallı olduğu halde tezkîre alır, sonra traş olur. Sonra bu adama hüviyet cüzdanın sahtedir diye müşkîlat gösterilir. Bir de okur yazar kelimesi vardır. Bu o kadar gariptir ki adeta memleketimizde okur yazar adam, bu adeta bir mucize imiş gibi okur yazar oldu mu, bu mutlaka bir sanat-ı fevkâlâde mesâbesinde zikrediliyor.” (s. 264).

Mazliyah bu gerekçelerle okur yazar kaydının da kaldırılmasını önerir. Mazbata Muharriri İsmail Sıtkı ise bunun istatistik çıkarmak için yararlı olacağını ileri sürer. Amasya temsilcisi Fazıl Arif Efendi'nin derdi daha da başkadır:

“Bıyık ve sakalını traş eyer deniliyor. Vicdanlı, hamiyetli bir insan, hiçbir vakit ne bıyığını, ne sakalını traş etmez. O bıyık ve sakalı kazımak birtakım âdi sahtekarlar hakkındadır. Binaenaleyh bu kayıt kalkmamalıdır.” (s. 264).

Serez mebusu Bulgar Hristo Dalçef de Hamparsum'un lehinde görüş bildirir:

“Bendeniz, mezhep tabirinin umur-u diniyece merci'i ta'yin edilmesinden dolayı vaz edilmiştir fikrindeyim. Fakat bu, onu temin edemez. Çünkü Hıristiyan mezhebine sâlik olanlar, bir çok kavaide tâbidirler. Her halde kavmiyet tâbirinin de ilave edilmesi lazımdır...” (s. 265).

İsmail Sıtkı ise bu konuşmaya sert tepki gösterir:

“Kavmiyet tâbiri, eğer Hükümetçe konulup ta Encümenimizce çıkarılmış olsaydı o zaman bu

dediğimiz vârid olurdu. Sükut olunan bir şeyde, kavmiyetten bahs olunmadığı halde, Memâlik-i Osmanîye'de kavmiyetin memnu olduğunu tasavvur etmek gibi bir sözü bendeniz ilk defa işitiyorum. Mabâzâ, kavmiyet tayini merci için değildir. Mesala Arnavutlar, Araplar, Kürtler, Gürcüler, hepsi başka başka kavimlerdir. Bunlar hep bir mabkeme-i şer'iyeye gidiyorlar. (Gürültüler) Efendim, kavmiyet istiyorlar görmüyor musunuz?”

Hristo Dalçef (Serez)'in aşağıdaki açıklaması ise pek inandırıcı bulunmamıştır: “Kavmiyet tabirinin konulması, ittihâd-ı Osmanî'ye muhalif zehâbı basıl ettiği söyleniyor. Halbuki bir Osmanlı'nın Bulgar, Arap veya Türk olması ittihadâ mâni değildir. Bizî ittihadâ, birleştirmeye sevk eden bir şey varsa o da menfaatlerimizin müşterek olmasıdır. Hepimizin menafîi bir olunca kavmiyet tabirinin ibkâsıyla yine ittihad hâsıl olur.” (s. 265).

İsmail Sıtkı Bey (Dahiliye En. M.M.) (İzmir) – “Menafî-yi müşterekemiz nedir? Osmanlılık değil mi? Zaten Osmanlılık tâbiri koyuyoruz.”

Hristo Dalçef Efendi (Devamla) – “Çünkü Osmanlılık bir nevi tâbirdir. Osmanlı kavmi yoktur. Osmanlı kavmi bir çok anasırda vücuda gelmiş bir kavim-i mürekeptir. Nasıl ki, Rusya'da, diğer devletlerde bir çok anâsırın ismi zikrolunuyor. Dünyada bir devlet bulamıyoruz ki ismi zikrolunmasın. Mesala Kürdistan'ın, Arnavutların, Rumların, Ermenülerin falan hepsinin ismi zikredilir. Keza Avusturya'da hiçbir yer yoktur ki kavmiyet tabiri kullanılmamış olsun. Binaenaleyh bu kavmiyet tabirinin ittihad-ı Osmanîye mâni olmadığı için ilâvesini teklif ediyorum.” İkinci Meşrutiyet Dönemi'nin ünlü kalemlerinden ve Meclis'te de İttihat ve Terakki'nin bu dönemde yarı resmi sözcüsü durumunda olan İstanbul mebusu Hüseyin Cahid nüfus kayıtlarında kavmiyetin yazılmasına önerisine karşı söz alır:

“— Söylemek istediğim noktalardan birisi, din tabirine ait idi ki o maksat hâsıl oldu. Şimdi ise kavmiyetin tezkîre-i Osmanîye de yazılıp yazılmaması meselesi çıktı. Kavmiyet tâbirini istimâlden, idare-yi hâzıra hiçbir zaman ictinab edemez. Çünkü her unsur, her kavme riayetle beraber, bunları Osmanlılık noktasından kabul etmiştir ve unsurun kavmiyeti muteber ve hukuku mahfûzdur. Bundan dolayı hiç kimsenin itirazı olamaz. Şimdi tezkîre-yi Osmanîye'lerde bu ne için yazılıyor? Bu, bir kavmin ayrı ayrı kavmiyetlerini tefrik için kabul edilmiştir. Esasen bu Osmanlı olmak nokta-yı nazarından tâdât-ı nüfus için yapılmış ve bu da kâvânin-i medenîye nokta-yı nazara alınarak yapılmıştır. Bu gün birer birer akvâmı tâdât edip yazalım. Bunun en lüzumsuzluğu hakkında Boşo Efendi güzel bir misal getirdi.

İdare-yi sâbikanın bunu tatbik etmek için ne kadar müşkîlâta mâ'ruz olduğunu söyledi. Filhakika, Makedonya avvâli tetkîk olunacak olursa orada anâsır ve kavim itibarıyla bu maddenin gayr-ı kaabil-i tatbîk olduğu kaabil-i inkâr değildir. Bir propaganda te'siriyle bu gün köy abalisi, ben falan unsurdanım yarım yine propaganda te'siriyle falan unsura mensubum diyor. Hatta bu, Avrupalılar arasında o kadar meşhurdur ki, bana şu kadar bin Frank veriniz, size Makedonya'da şu kadar bin Amerikalı peyda edeyim demiştir, bu meşhurdur.”

Pançedoref Efendi (ki bu da Bulgar) (Manastır) – “Bunları Çinli yap bakalım!”

Hüseyin Cahit Bey (Devamla) – “Göz boyamak kaabilinden olarak zannederim ki Makedonya’da Çinliliği icad edenler de olur. Zaten bu, hakikat değildir; bir latîfeden ibarettir. Hakikat-i bâlde, propagandaların, çetelerin tesiriyle bir çok tehavvülât vuk’u bulmuştur.”

Pançedoref Efendi (Manastır) – “Beş yüz kişide tehavvülât olabilir, fakat esası hakkında yoktur.”

Hüseyin Cahit Bey (Devamla) – “Esas itibarıyla tabii yoktur. Fakat bu gün bir şekl-i zâbirî vardır. O şekl-i zâbirî te’sirâtıyla görüyoruz ki, maddeten sabittir ki, köylülerin kavmiyeti değişiyor. Bu nokta-yı nazardan tabir-i nüfusa başlamak ve bunu orada tasrih etmek, içinden çıkılmaz müşkilâta ve bilakis anâsır arasında münaferete sebep olacaktır. (Doğru sadaları) Bu, tezâkür-yi Osmâniyedir. Tâbir olmasa idi, hiç din tâbiri konulmasa idi daha iyi olurdu. Hep Osmanlıyız der, çıkar giderdik. Bu nokta-i nazâr üzerinde düşünelim. Tâbir olursa, hakikaten bunu yapalım. Eğer kaabil olmazsa, vâkıâ isimlerin müşâberetinden dolayı belli olur. Fakat bazı şeylerde Müslüman ve Hıristiyanın farkı kaabil olmuyor. Necip, Selim gibi bazı isimler vardır. Onun için Müslüman, Hıristiyan, Musevi suretiyle tasrih edilerek bir çok müşkilâtın önü alınır. Hiçbir mahzura da sebep olamaz. Kanunun bu yolda kabûlü muvafık olur zannederim.” (s. 265-6).

Hamparsum Boyacıyan Muradyan Efendi itirazına devam eder. Mezhebin anayasanın verdiği “hürriyet-i vicdaniye” gereği değiştirilebileceğini milliyetlerin belirtilmesiyle “daha esash bir taş üstüne bina yapılmış...” olacağını ileri sürer.

Erzurum’un Ermeni temsilcisi Ohannes Vartkes Efendi de “Devletler ne kadar medeniyette terakki ederse etsinler, milliyet meselesi değişmez” diyerek bu öneriyi destekler. (s. 266). Ergiri mebusu Hıristiyan Arnavut Yanko Mamapulo Efendi de aynı fikirdedir.

İsmail Sıtkı ise görüşme yeterliliği önergesinin meclisce biraz önce benimsendiğini, tartışmayı uzatmanın yersiz olduğunu belirtir. İkinci müzakereye sorumlu bakanın da katılacağını ve mufassal esbâb-ı mucibe verileceğini ekler. (s. 267)

Selanik mebusu Rahmi Bey ise istatistiksel açıdan anâsır-ı gayr-i müslime’nin kavmiyetlerin bilinmesinin hükümet için yararlı olacağını ve “intihabatımızda ekalliyetlerin hukukunu ekseriyet tecavüz ettiği” iddialarının önünün alınabileceğini belirtir. (s. 267-68).

Serfiçe mebusu Yorgi Boşo Efendi akıllı ve muzırca Müslümanların kavmiyetlerini de tartışmaya sokar:

– “Niçin anâsır-ı gayr-i müslime hakkında olsun? Anâsır-ı müslimeden olanların unsurları niçin kaydedilmesin?(s. 268).

Rahmi Bey’in yanıtı ise Hıristiyanların kendi içinde tefrika olduğu Türk, Arap, Arnavut arasında böyle bir sorunun bulunmadığıdır.

Müfit Bey (Ergiri) ise unsurun belirlenmesi hususunda bağlı bulunan kilisenin mi yoksa konuşulan dilin mi esas alınacağını sorar.

Ohannes Vartkes’in sözleri ise Marksist eğilimini ve cesaretini yansıtmaktadır:

– “Ben Ermeniyim amma, hiç bir mezhebim yoktur!” (s. 268)

Artas Yorgaki'nin (Selanik) kişi ne isterse onun yazılacağını belirtmesine karşın Keygam Derkarebetyan Efendi (Muş) da her kavmin isminin belirtilmesini ister. İsmail Sıtkı Selanik mebusu Rahmi'ye karşı çıkararak üstü örtülü bir şekilde onu milliyetçilikle suçlar:

“Bu maddenin kabul ettiği esasta din tabirini koymaktan maksat, kavmiyetlerde hukuk-u medeniyeye taalluk eden nokta vardır. Rahmi Beyefendi'nin mebus intibahatında gösterdiği esbâb-ı mucibe gayr-i vâriddir. Eğer şu esbâb-ı mucibenin gayr-i müslimler hakkında vârid olması lâzım gelirse, müslim anasır hakkında da vârid olması lâzım gelir. Binaenaleyh doğru değildir.” (s. 268).

Yorgo Boşo nüfus kayıtlarında sadece Osmanlı yazılmasında ısrarını sürdürür. Rahmi Bey'in müslüman olmayanların kavmiyetlerinin belirtilmesi önerisine İslamlarda da böyle tefrika mevcut bulunduğunu ileri sürerek yanıtlar. İstibdad dönemindeki Selanik'ten bir örnek vererek ısrarını sürdürür:

“...Nüfus memuru bir köye gidiyor. Nesin sen, Ulab mısın? Yok beni Rum yazın, yok ben seni Ulab yazacağım. Bir köy bir gün evvel Rum iken, iki gün sonra Bulgar oluyor. Bugün Bulgar iken yarın Rum oluyor. Siz ister misiniz ki hükümet-i Osmaniye, anâsırı birbirine kırdırsın. Biz adeta birbirimizi yiyeceğiz. Bendeniz oralı olduğum için bunu arz ediyorum. Onun için rica ederim, tezkiye-i Osmaniye'yi birisinin eline vermekten maksat nedir? Hukuk-u medeniyesini, hukuk-u meşrutiyetini muhafazadır. Kendisi ne mezhebe ait olursa olsun, hangi mezhebe, hangi kavmiyete mensup olduğu ne için derc edilsin? Ne vakit kilisesine, ne vakit camiine gidecek, orada kendi kavmiyetini pekala gösterir. Madem ki yalnız hukuk-u Osmaniyesini göstermek istiyoruz, yalnız Osmanlı denilmekle iktifa edelim. Zira birbirimizi kırdırmak istemiyorum” (s. 269).

Aristidi Paşa (İzmir) ise tam bir milliyetçi gibi konuşarak Boşo'nun önerisinin tersine mezhebin ve kavmiyetin kimlik belgesinde yer alması gerektiğini savunur. Eğer kayıtlarda sakalın rengine kadar ayrıntılara iniliyorsa kavmiyetinin belirtilmesi gerektiğini belirterek “Bir adamın Rumluğunun sakalının rengi kadar ehemmiyeti yok mudur?” diye seslenir. (s. 269)

Biga mebusu Arif İsmet de Rahmi Bey gibi hükümet işleri gereği istatistiksel olarak kavmiyetin ve cinsiyetin bilinmesi gerektiğini ileri sürer. (s. 269).

İlgili madde tekrar görüşülmek üzere Encümene geri gönderilir (s. 270). Daha sonra gayrimüslim mebusların bu istekleri dikkate alınarak gayrimüslim ahalinin din ve mezhebinin yanısıra hangi anâsıra mensup olduğunun kayıtlarda ve kimlik belgelerinde yazılması uygun bulunur. Ancak Ayan'da bu terim yerini cemaata bırakır.

Milliyet ve sakal sorunu yasa tasarısının görüşüldüğü Ayan Meclisi'nde de gündeme getirilir.⁷ Ayan'ın 22 Aralık 1910 tarihli 15. Oturumunda konu tartışılır. Beserya

⁷ Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, 1988: 188 vd.

Efendi kimlik konusunda Hıristiyanların tutumunu şöyle açıklar:

“...biz diyoruz ki; bizi birbirimizden tefrik edecek olan ber şeyden evvel unsurdur. Binaenaleyh derc edilmeli. Çünkü bizden, nesiniz diye sorulduğu vakit, biz Hıristiyan'ız diye cevap vermiyoruz. Ait olduğumuz unsurun ismini söyleriz...” (s.194).

Bohor Efendi ise özellikle Rumeli'de bu unsurların kimlerce belirleneceği sorununa dikkati çeker:

“...Nüfus memurları ne gibi şahâdâta istinâden ona Bulgar, Rum, Sırp, Ulah diyecek. Patrikhânelerden, metropolidhânelerden vesâik isteyecek olursak, Bulgar Eksarhına sorduğumuzda Rumeli'de bulunan bütün abalı Bulgar'dır. Rum metropolidine sorarsanız kaffesi Rum'dur der. Uhlalara sorarsanız onlar abalının nufundan ziyâdesi Ulah'tır der.” (s. 195).

Nüfus Müdürü'ne göre bu karar her cemaatin ihtiyar heyetlerince verilecektir. (s. 295).

Konunun uzmanı eski Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa da bu konudaki güçlüğe dikkat çeker:

“Rumeli'de öyle hallere tesadüf edeceksiniz ki, peder Rum'um, oğlunun biri Ulah'im diyor, ikincisi de Sırp'im, üçüncüsü Bulgar'im diyor. İki ay sonra görüyorsunuz ki ya hepsi Rum yahut hepsi Bulgar oluyor... (Oysa) hükümet Zeyd'e ve Amr'a sen Kürt'sün, Arap'sın demeye mecbur mudur? Hepsi Osmanlıdır. ” (s. 195).

Kavmiyetin belirtilmesini doğru bulmayan Hüseyin Hilmi Paşa Legofet ve Azaryan efendilerin karşı çıkmalarına rağmen savunmasını sürdürür:

“Diğer unsurlar, Ermeniler gibi vâdet-i mezhebîyye ve unsuriyyelerini muhafaza edebilmiş olsalar idi bu müşkâlat bertaraf olur idi. Bu gün bir adamın eline verilecek olan senette Bulgar'dır, Rumdur, Sırp'tır demeye lüzum ve kavânin-i devlette unsur üzerine terettüp edecek muamelât var mıdır? Hukuk-u siyasiyye ve âdiyye, unsur üzerinden mi cerayan ediyor? Hukuk nokta-i nazarından muamelat-ı hükümet nokta-i nazarından, bundan ne fayda tasavvur edeceğiz? Gayri müslim ânasır için bunu yapacak olduktan sonra, diğer unsur için niye yapmayacağız?, Öteden beri Ermeni kilisesi Grigoriyen kilisesi namıyla maruftur. Rum Ortodokslardan başka bir mezheptir.” (s.196).

Beserya Efendi diretir:

“...Acaba unsur kaydı, bir alâmet-i fârika mıdır, değil midir? Bendeniz Hıristiyanlar için bu unsur meselesinin en ziyade alâmet-i fârika olduğunda ısrar ediyorum. Hatta devr-i sâbıkta da bu unsur lafzının nüfus tezkerelerine derci usûlü cârî idi. İşte bendeniz, yirmi beş seneden beri istihsal ettiğim nüfus tezkireme Ulah olduğumu derc ettirdim...” (Devamla) Sonra deniliyor ki muhakeme veyahut devâir-i saire-i resmîyyeye müracaat edildiği zaman bu unsur keyfiyetinin kanunî bir mahiyeti yoktur. Tabii, fakat sakalın renginin de hiçbir ehemmiyeti yoktur. Bununla beraber nüfus tezkiresine derc ediliyor” (s.197).

(Hüseyin Hilmi Paşa) – “Sakalın taayyünü hüviyyette pek çok medarı vardır, o adam bir

fenalık ilka' ederse sakalı onun tayin-i hüviyyetine hizmet edecek kırmızı ve yabut..."

(Beserya Efendi) – "Unsur da aynı hizmeti görecektir".

(Hüseyin Hilmi Paşa) – (Devamla) *Kumral sakallı bulunması onun tayin-i hüviyyetine medar olacak, hükümet onu o surette tanyacaktır.*" (s.197).

SEKÜLARİZASYON KONUSU

Ayan'daki bu tartışma bu kez daha da ilginç bir yöne kayar: Yorgiyadis Efendi'ye göre "Filvaki Osmanlıların mezhepleri var, dinleri var. Fakat bunlar bâricî olan âlâimden değildir. Nüfus memurunun ta'yin edeceği evsâf, ancak zâbiren görülebilecek şeylerdir...". Unsur yazılacaksa Müslümanların da unsurunun yazılması gerekeceğini; bunun ise bir çok güçlülere yol açacağını belirten Yorgiyadis özetle unsur veya mezheb yani din belirtilmesine karşı çıkar. Azaryan Efendi ise daha tutucu bir kavrayışla mezhebin/dinin belirtilmemesinin devletin esasına muhalif olduğunu belirtir. Ve Yorgiyadis'i sekülarizasyon teklif etmekle suçlar:

"(Bu) Sekülarizasyon meselesidir. Sekülarizasyon büyük bir meseledir. Bu mesele üzerine bu gün bahsedemeyiz zannederim. Biz memâlik-i Osmanîye'de Osmanlılık ve kanunen birer din ve mezhebe kaimiz. Yani içimizden hiç birinin maazallah dinsiz olmaya hakkımız yoktur. Hepimiz bir din, bir mezhebe tâbî olmağa mecburuz. Eğer zât-ı âlileri mutlaka sekülarizasyon teklif ediyorlarsa, bu mübim bir kanundur ki, bu gün bunun üzerinde mübahese etmeye hakkımız yoktur. Eğer bendenizin anladığım gibi değilse, hata ediyorum, sözümü geri alırım. Yok eğer hüviyet varakalarının içinde her birimizin İslam, Hıristiyan, Musevi olduğumuz yazılmasın dersiniz, eğer maksadımız bu ise, buna Fransızca da sekülarizasyon derler. Fakat bu gün onun meselesi gelmemiştir. Eğer kaabil olsa, ben de sizinle müttefik olurum. Fakat esaslara muhaliftir, çünkü tekrar bizim mezhebsiz olmaya hakkımız yoktur. Öldüğümüz vakit (anterraman sivil) suretiyle gelip bizi kaldırmazlar. Hangi cemaate mensup isem o gelip benim cenazemi kaldıracak, terekemi yazacak. Hülsâ bir muamele vardır. Fransızların (person sivil) dediği bu gün mevcut değildir. Fakat her birerlerimiz bir mezhebe mensubuz. Binaenaleyh buyurduğunuz, bu gün kaabil-i icra değildir. Eğer kââbil-i icra olsaydı ben de sizinle ittifak ederdim." (s.198).

Yorgiyadis ise savunmadadır:

"...hepimizin bir dine mensub olduğumuzu söylemeye nizâmen mecburuz. Filvâki' bir adamın dini de bulunmalıdır. Fakat bu din keyfiyeti beyân edilmediğinden dolayı bir adamın dinsiz olması icap etmez. Sicilinde beyan edilmediğinden dolayı mı o adam dinsiz olacak?"

(Azaryan Efendi) – "Din esastandır. Eğer bir adam dinsiz ise kanunen Türkiye'de mevcudiyeti yoktur."

(Bohor Efendi) – "Yani idama mahkûmdur!"

(Azaryan Efendi) – "Bilemem!" (s.199).

Hüseyin Hilmi Paşa ise meselenin sadece ibadet meselesi olmadığını fakat bizde kiliselerin bazı imtiyazâtı olduğunu; örneğin Rum Patrikhanesine mensub birinin evlenmesinin ve mirasının belirlenmesinin Rum Patrikhanesi'nce görüldüğünü, hükümetin de Patrikhanenin verdiği ilâm üzerine iş gördüğünü belirtir. (s.199-200).

Ayan bu sorunu Müslümanların dininin, gayrimüslimlerin ise din ve mezhebinin yanısıra hangi cemaate mensub olduğunun belirtilmesi hükmünü getirerek aşmaya çalışmış ve yasa Ayan'ın önerdiği şekliyle yasalaşmıştır. Yani unsur terimi yerine - belki de bu terim milliyet veya kavmiyeti çağrıştırdığından- başka bir anlam kaymasına yol açacak şekilde cemaat terimi tercih edilmiştir.

KADINLAR NASIL KAYDEDİLECEK?

Meclis-i Mebusan'da kimlik belgelerinde imza bulunmasını öneren Selanik mebusu Artas Yorgaki'nin teklifi okuyazarlık oranının düşüklüğü gerekçesiyle reddedilirken Denizli mebusu Gani Bey'in dönemin koşullarını yansıtan ve kimlik belgelerine Arnavut kadınlarının isimlerinin yazılmaması önerisi ortaya çıkar:

Gani Bey (Denizli) – *"Efendim, bendeniz de Cabit Beyefendi'nin fikrine iştirâk ediyorum. Yalnız başka bir şey arz etmek istiyorum. Kendim Arnavut bulunmak hasebiyle, bir şeyden bahsedeceğim. Orada Arnavutlar mutaassıp olmamakla beraber kadınların isminin yâd edilmesini arzu etmezler. Bu cihetle kanunun oraca tatbiki mucib-i müşkîlât olur, yani bissiyât ve âdetlerine muhalif bir şeydir. Mesela bir adamın zevcesi ve kerimesi yabut bemşiresi tâbiri ile iktifa edilsin."*
Reis - *"Üç zevcesi varsa"*

Gani Bey (Devamla) – *"Bu pek azdır."* (Gürültü)

İsmail Sıtkı'nın yanıtı:

- *"Bunu yapmak mümkün değildir. Birinin pederi veyahut zevci vefat ettiği vakitte kendi ismiyle mahkemeye müracaat ediyor, miras talep ediyor. Kimin zevcesidir, ismi nedir? Bu mecbûl olursa nasıl abkâm-ı şer'iyye tatbik edilebilir? O ismet-i İslamiye'ye dokunmaz. Biz Peygamberimizin zevcât-ı kirâmının isimlerini biliyoruz."*⁸

Kadınların durumu yasanın Encümenden tekrar geri gelen hükümleri 17 Kasım 1910'dan itibaren Mebusan'da tartışılırken yeniden gündeme gelir.⁹ 45. maddede özürsüz kaydını yaptırmayan *zükâr ve inâln* önce 50 kuruş, verilmezse beş gün hapisle cezalandırılmasını öngören hükmü tartışılırken Artas Yorgaki (Selanik) hapis cezasına karşı çıkar. (s. 29) İsmail Sıtkı kadınların özellikle vurgulandığını, aksi takdirde nüfus kayıtlarında kadınların yazılmayacağını belirtir. (s. 30) Osman Feyzi Efendi (Erzincan) *"kadınların tevkifi hususunda pek müşkîlâta tesadüf olunuyor; zira ekser mahallerde kadınlara"*

8 MMZC, D:1, İc.S., 2, 30 Kanun-u sani 1325 tarihli 39. İn'ikad, II, s. 266.

9 MMZC, D:1, İc.S., 3, I, 1986: 26-27.

mahsus tevkiyhâneler bulunmuyor" derken İbrahim Efendi (İpek) "*abvâl-i memleketi, umumiyet itibarıyla nazâr-ı itibara alarak bunun tekâmülünü tadrîc suretinde yapalım. İnas zâten tedricen nüfusla kaydoluyor*" yolunda görüş belirtir. Şükrü Efendi (Kastamonu) para cezasının kadının en yakın mensup olduğu aile reisinden alınmasını savunurken Mustafa Asım Efendi (İstanbul) da "*...benüz âciz olan kadınları cezalandırmayı münâsib ...*" görmediğini belirtir (s. 31). Ahmed Muhib Efendi (Denizli)'ye göre "*Ehl-i nâmus olan bir kadını âluftelerin bulunduğu yere koymak, haysiyet-i milliyeyi muhtel edecek bir haldir*". Aristidi Efendi (İzmir) kararlıdır: "*kadınlar eğer nüfus-u Osmaniyeden ise...*" yazılmalı ve gerekirse cezalandırılmalıdır (s. 33). Madde bu şekliyle Mebusan'da benimsenir.

OSMANLI'NIN SİMGESİ AY-YILDIZ MI, TUĞRA MI?

Meclis-i Mebusan'ın 30 Kanun-u sâni 1325 tarihli 39. oturumunda başlayan görüşmeler ertesi gün yani 1 Şubat 1325 tarihli 40. oturum ile 4. maddeden itibaren devam eder.¹⁰ Tasarının 4. maddesinde yer alan ve kimlik belgelerinin üstünde ay-yıldız simgesinin yer alacağını belirten açıklamanın dahi rahatsızlık yarattığı görülmektedir. Tepkinin saltanatçı ve ayrılıkçı kanatlardan geldiği anlaşılmaktadır. Biga Mebusu Arif İsmet Bey'e göre "*bizim öteden beri tırâz-ı meşhâretimiz tuğradır. Bu varken ay yıldızın kabulü münâsib değildir*" (s. 300-2). Bu nedenle sadece ay-yıldız bulunması yeterli ve uygun değildir. O'na göre kimlik belgelerinin üstünde ne gibi simgelerin bulunacağını yasada yer alması gerekmez; bu hükümetin işidir. Mehmet Vasıf Efendi (Manastır) konuyu değiştirmek ister: "*...Bu hüviyet cüzdanı tabirinden maksat nedir? Cüzdan diye içine bir şey konulacak şeye denir. Binaenaleyh hüviyet varakası veyahut hüviyetnâme denilmesi bendenizce daha münasibtir.*"

Nafi Paşa (Halep) uzlaşmacı bir tutum takınır:

"*Tuğra zâten Osmanlı Padişahlarının kadim bir tırâzasıdır. Onun için iki tarafta ay yıldız olduğu gibi orta yerinde tuğra olabilir. Tuğrayı böylece muhafaza edelim, meşru' bir hükümdarın tuğrasını muhafaza edelim.*" (s. 302).

Mehmet Vehbi Efendi (Konya) ise taklidi önlemek için *tuğrâ-yı garrâ* yani parlak tuğra, İsmail Mahir (Konya) ise arma konulmasını önerisinde bulunur. Bu konuda asıl ilginç ve uzakgörüşlü öneri Ömer Feyzi Efendi (Karahisar-ı Şarkî)'den gelir:

"*Bendeniz başka bir şey ilave edeceğim. Vehbi Efendi bendenize bir fikir verdi. Yani sahtelikten sakınmak için tuğrâ-yı garrâ konulsun diyorlar. Bendenizce bu taklide mâni olmak için bir tarik var. Maateessüf kaâbil-i icra olamaz zannediyorum. Eğer kaâbil-i icra ise bendeniz teklif ediyorum ki hüviyet varakalarına her şahsın fotoğrafı konsun (Gürültüler)". Gürültülerden de anlaşıldığı üzere öneri red edilir. Hacı Kasım Efendi (Kayseri) red gerekçesini veciz bir şekilde*

¹⁰ MMZC, D:1, İc.S., 2, 1 Şubat 1325 tarihli 40. İn'ikad, II, s. 300 vd.

açıklar:

“Yok efendim, resim caiz olmaz!” (s. 303).

Sonuçta cüzdanların tuğralı ve ay yıldızlı olmasında anlaşılmıştır.

VAFTİZ SORUNU YA DA VELED-İ ZİNÂ’NIN DURUMU

Doğum kaydının nasıl yapılacağını ve kaydı geciktirenlerin nasıl cezalandırılacağını düzenleyen aşağıdaki 18. maddenin görüşülmesine gelindiğinde yine ilginç bir durum oluşur:

“(Onsekizinci Madde:) *Meşru’ olarak tevellüd eden bir çocuğun peder veya velisi veya vasisi, muhtar ile iki şahit huzurunda çocuğun ismi ile mahallî ve yevm-i velâdeti ve vâlidisinin isimleriyle mahalle ve sokak ve hâne numarasını ve şahitlerin isim ve şöbret ve san’atlarıyla mahall-i ikâmetlerini mübeyyin üç numaralı şekilde gösterilen vukuat ilmühaberini imla ettirerek nüfus memuru bulunan kasabâta bir ve nüfus memuru bulunmayan mahallerde üç ay zarfında Nüfus İdaresi’ne ita etmeye mecburdur.*

Tevellüdâtı ihbar etmeyenlerden elli kuruş ceza-yı nakdî alınacaktır. Ceza-yı nakdîye te’diyeden imtina edenler beş gün müddetle hapsolunur.

Doğan çocuğun peder ve validesi veyahut bunlardan biri meçhûl ise bu suret sicile işaret olunacak ve muabahren peder veya validesi veyahut her ikisi zühur ettiği takdirde iki şahit huzurunda bir teşhisnâme tanzîm ve kezaîlik kaydına işaret olunacaktır”. (s. 417).

Artas Yorgaki (Selanik) yasanın öngördüğü 3 aylık kayıt sınırlamasına itiraz eder:

“...Sair Hıristiyan mezheplerinde nasıl olduğunu bilemem, fakat Ortodoks mezhebinde yeni tevellüd eden bir çocuğun isminin ne vakit verileceği malûm ve muayyen değildir. Ortodoks mezhebinde bu isim tasrihi, isim itası birtakım âyin icrasına mütevakkiştir ve bu icrâ-yı âyin hususunda esbâb-ı mahsûsadan dolayı ta’cil etmek isteseler dahi semeredâr olmaz...” (s. 417).

Bu nedenle Yorgaki’nin önerisi Ortodoksların çocuklarının isminin gerektiğinde belirtilmeden kaydedilebilmesinin sağlanmasıdır. Nüfus Müdürü Zeki Bey ise kendilerinin bu süreyi 6 ay olarak önerdiklerini, ancak Encümence 3 aya indirildiğini belirtir.

Vartkes (Erzurum) da aşağıdaki gerekçelerle kilise kayıtlarının bu süreçte resmi rol oynamasını önerir:

“Onsekizinci maddenin birinci fıkrası, Hıristiyanlar için büyük müşkilât açıyor. Birinci, tevellüdât günü, vaftiz günü ve ondan sonra çocuğun meşru’ olup olmadığı bahisleri var. Artas Efendi nasıl ki söyledi, bir çocuk doğduğu günden, hatta Katoliklerde yedi sene sonra vaftiz oluyor. Verâset meselelerinde, eğer hükümete vaftiz olduğu günü söyleyecekse altı ay, beş ay sonra yazılmış olacak. Yok eğer vaftiz olmadan işaret etmez de doğduğu gün işaret ederse o Hıristiyan değildir. Çünkü vaftiz olmadan Hıristiyan olmaz. Bir de çocukların Hıristiyanlardan meşru’ olup olmadığına Rûhânî Meclis karar verebilir.

...Onun için ben teklif edeceğim ki Hıristiyanlar için tevellüdât meselelerinde Muhtar kilise defterlerine müracaat etsin ve kilise meclisleri imzasıyla vukuatı Nüfus memuruna verilsin. Bundan başka müşkilâtın önü alınmaz.” (s. 419).

Diyarbakır mebusu Feyzi Efendi de kendi Liva ahalisinin 3 aydan daha uzun süre yaylada bulunmaları nedeniyle sürenin kısa olduğunu belirtir. (s. 429)

Ulemadan Ahmed Hamdi Efendi (Bursa) muhtarın tanıklığı yerine imamın konulmasını önerir. O'na göre “tevellüdâtın menşe'i olan nikabı imam akdeder. Binaenaleyh burada imamın huzuru şart edilmelidir.” (s. 420)

Sağırlar diyoloğu şeklinde gelişen konuşmalar sırasında Keygam (Muş) bir önceki öneriyi tekrarlar:

“Şunu söyleyeceğim ki, burada muhtar ile iki şabit huzurunda ilmühaber diyorum, bu iki şabit bizim âyininimizce külliyen mugayirdir. Kilisede hususiyile Anadolu cibetinde on, nibayet on beş günde müracaat olunur, kilisece kaydolunur, vaftiz olur. Papazdan maada birini tayin ediyorlar. Bundan evvel Patrikhane ile bilmubabere papazda ve muhtarın ilmühaberi şayân-ı kabûl tutulmuş idi. Bendeniz bunu böylece kabûlünü teklif ederim.” (s. 422).

Fuat Hulusi (Trablusşam) ise vaftizin gecikmesi durumunda kayıtn aile lakabı ile yapılmasını önerir. Hamparsum Boyacıyan Muradyan (Kozan) ise sorunu daha net bir şekilde dile getirir:

“Bir şey arz edeceğim. Yalnız burada meşru' olarak tevellüt denilmiştir. Fakat bilirsiniz ki memâlik-i Osmanîye'de bir çocuk dünyaya geldiği vakitte o çocuk Osmanlıdır. Çünkü Türkiye'de doğuyor. Eğer Osmanlı'dan doğuyorsa biz buna meşru' diyoruz. Malum-u âlileridir ki, eğer imam nikab etmiş ise, bundan tevellüd etmiş çocuk meşru'dur. Papaz nikab etmişse ondan doğan çocuk yine meşru'dur. Nasıl ki be'yet-i ictimaiyede çok defa vaki' oluyor, nikab olmaksızın dünyaya gelmiş ise, o çocuk nasıl kaydolacak?...”(s. 423-4).

Muradyan'a göre bu sorun ciddidir. Doğumun meşruluğunu Hıristiyanlar için kilise kayıtlarından çıkarmak mümkündür:

“...Biz kabul edeceğimiz ki imamın, papazın nikab ettikleri meşru'dur ve başka türlü izdivaçtan husûle gelenler gayr-ı meşru'dur veyahut yavaş yavaş, ister istemez be'yet-i beşeriyede vâki' olduğu gibi başka bir izdivaç husûle gelmiştir. Bir kız bir erkek gidip kadı huzurunda biz birbirimizi istiyoruz diyorlar ve kaydediliyor, o da kanun ve nizâm indinde meşru' oluyor.... Peki iki ayrı mezhebden, örneğin bir katolik ile Ermeni Ortodoks evlenebilir mi? Bu iş hangi kilisede olur? Böyle bir durumda ne olur?

“...O üçüncü şey de, meydana geldiği sırada bunları ne yapmalı? Bu Türkiye'de doğdu, Türkiyelidir ve onun kaydı muhakkak lazımdır ve onun da dünyada yaşamaya hakkı vardır. Biz ne diyoruz, Türkesi nasıldır”

İsmail Paşa (Tokat) – “Veled-i na'meşru', veled-i zinâ, ya da piç!”

Hamparsum Muradyan Efendi (Devamla) – “Bir çocuk dünyaya geldiği vakitte ne vakit ki ona piç deniyor, be'yet-i ictimaiyede namussuz addolunuyor, halbuki o dünyaya geldiği

vakıta belki en büyük adam olacaktır ve olmaya mübeyyâdır. Şu halde o çocuğun o sırada (Konferans mı sâdaları) makdub olmaması için başka bir nikab husûle getirmişler ki o da meşru' addolunuyor. Bu yüzden, onun için, bu noktaları da nazâr-ı dikkate alarak encümente ona göre ta'dil edilmesi iktizâ eder. Bu maddenin encümene iadesini teklif ediyorum.” (s. 424). Dalçef (Selanik) de akla uygun bir şekilde doğum olaylarını muhtar ve imamların bildirmesini önerir. (s. 425). Uzlaşma olmayınca bu madde de Encümene geri gönderilir. (s. 421). Belirtilen süreler ileride aynen yasalaşacaktır.

“Öteye beriye bırakılan çocukların üzerlerinde mensup oldukları cemaate dair işaret olduğu halde o suretle ve olmadığı takdirde Müslim sıfatıyla kaydolunacaktır” diyen 24. Madde de gürültü koparır. (s. 434-5). Artas Yorgaki (Selanik) maddenin bu haliyle ahali İslam olmayan yerlerde bulunan çocukların dahi Müslim yazılmak durumunda olabileceğini belirtir ve karşı çıkar:

“...Bir köyde hiç Müslüman yoktur. Burada öyle bir çocuk bulunuyor, buna veled-i zîna diyeceğiz, böyle çocuk bulunur. Üzerinde de bir işaret yok. Ona nasıl Müslim diyeceğiz. O köylülerin olması ağıleb-i ihtimaldir. (Gürültü)”.

Dalçef (Selanik) de *“madde böyle bırakılacak olursa burada iki nevi Osmanlı olduğu anlaşılıyor. Biri mümtaz Osmanlı, diğeri de gayr-i mümtaz Osmanlı, yani bundan millet-i bâkime, mahkûme anlaşılıyor”* diye karşı çıkar. Mazbata muharriri İsmail Sıtkı ise bunun anayasa gereği olduğunu belirtir. Bu madde de bunun üzerine Encümene geri gönderilir. (s. 435) Yasanın ebeveyni belli olmayan çocukların Müslim kaydedileceğine dair olan bu hükmü ilerleyen süreçte çıkarılmış ve bu tür durumlarda kaydın *talimat-ı mahsusa* ile yapılacağı belirtilmiştir.

SONUÇ

Nisan 1909'da başlayan Sicill-i Nüfus Kanunu görüşmeleri tartışmaların uzaması ve araya giren Meclis-i Mebusan'ın kapatılması gibi diğer engeller nedeniyle ancak Meclis-i Mebusan'ın üçüncü yasama döneminde sonuçlanabilmiştir. Meclis-i Mebusan'ın 22 Temmuz 1914 tarihli 41. Oturumunda bu yasa yeni dönemin meclisinin evet efendimci yapısına uygun olarak herhangi bir tartışma yapılmaksızın oy birliği ile kabul edilmiştir.¹¹ Parlamentonun kabul ettiği bu yasa Padişah tarafından da onaylanarak 27 Ağustos 1914 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu yasa önemli değişiklikler geçirmesine karşın 5. 6. 1972 tarih ve 1587 Sayılı Nüfus Kanunu çıkana değin 58 yıl boyunca yürürlükte kalmıştır.

Yasanın çıkarılması sırasında karşılaşılan güçlükler ve yapılan tartışmalar Osmanlı kimliğinin açmazlarını da yansıtmaktadır. Çok dinli, dilli, tarihli ve milleti Osmanlı

¹¹ MMZC, D:3, İc.S., 1, , I, 1989: 568-573.

toplumu ulusçuluk çağına ters düşen yapısı ile çözülüşü yaşamaktadır. Bu dönemde Osmanlı kimliği yoktur veya bu konuda tarafların Osmanlıcı söylemlerinin içtenliğine inanmak güçtür.

Bu miras üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de, bu tartışmalar sırasında telaffuz edilen unsur, millet, kavmiyet, din, mezhep gibi konular çerçevesinde bu dönemdeki kadar yoğun olmasa dahi kimlik sorunları yaşanmış ve yaşanmaktadır. Bu anlamda Türk kimliğini oluşturan ve gelişen bir sürecin ürünü olarak anlamak gerekmektedir. İkinci Meşrutiyet döneminde kimliğe ilişkin bu tartışmalar ve sonuçta onaylanan yasanın Türkiye'de 1923 sonrasında da uygulanması Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bu konuda da kesintiden çok bir sürekliliğin varlığını göstermektedir.

KAYNAKLAR

Arşiv belgeleri:

Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, (1988), TBMM. Basımevi, Ankara.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (1985), TBMM Basımevi, Ankara.

Araştırmalar:

Ahmad, Feroz ve Rustow, Dankwart (1975) "*İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler (1908-1918)*", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, I/4-5, 245-284.

Bozdoğan, Sibel ve Kasaba, Reşat (ed.) (1988) *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Y.

Demir, Fevzi (1995) *İkinci Meşrutiyet Dönemi, Meclis-i Mebusan Seçimleri (1908-1914)*, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Düstur, 5. Tertip.

Kınalızade Ali Efendi, (t. y.) *Devlet ve Aile Ahlakı*, İstanbul; Tercüman Y.

Şener, Esat (1989) *Açıklamalı, İctihath Türk Medeni Kanunu*, Ankara.

Türk Parlamento Tarihi; I. ve II. Meşrutiyet, II, (1997) Ankara: TBMM Vakfı Y.

Türkiye Cumhuriyeti Kanunları, (1991) İstanbul: Kazancı Hukuk Kaynakları Basın Yayın A.Ş.

75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru, (1988) İstanbul: Tarih Vakfı Y.